

hakikat adamı
MEHMET ÂKİF'E
ARMAĞAN

2011 MEHMET ÂKİF YILI VE VEFATININ 75. YIL DÖNÜMÜ ONURUNA

Editör:
Prof. Dr. Mehmet Bayyigit

Editör Yardımcısı:
Doç. Dr. Ahmet Çaycı

Tasarım:
Mınyatü@k

Düzeltili:
İbrahim Demirci

Baskı:
Erman Ofset

ISBN 978- 605-62054-0-8

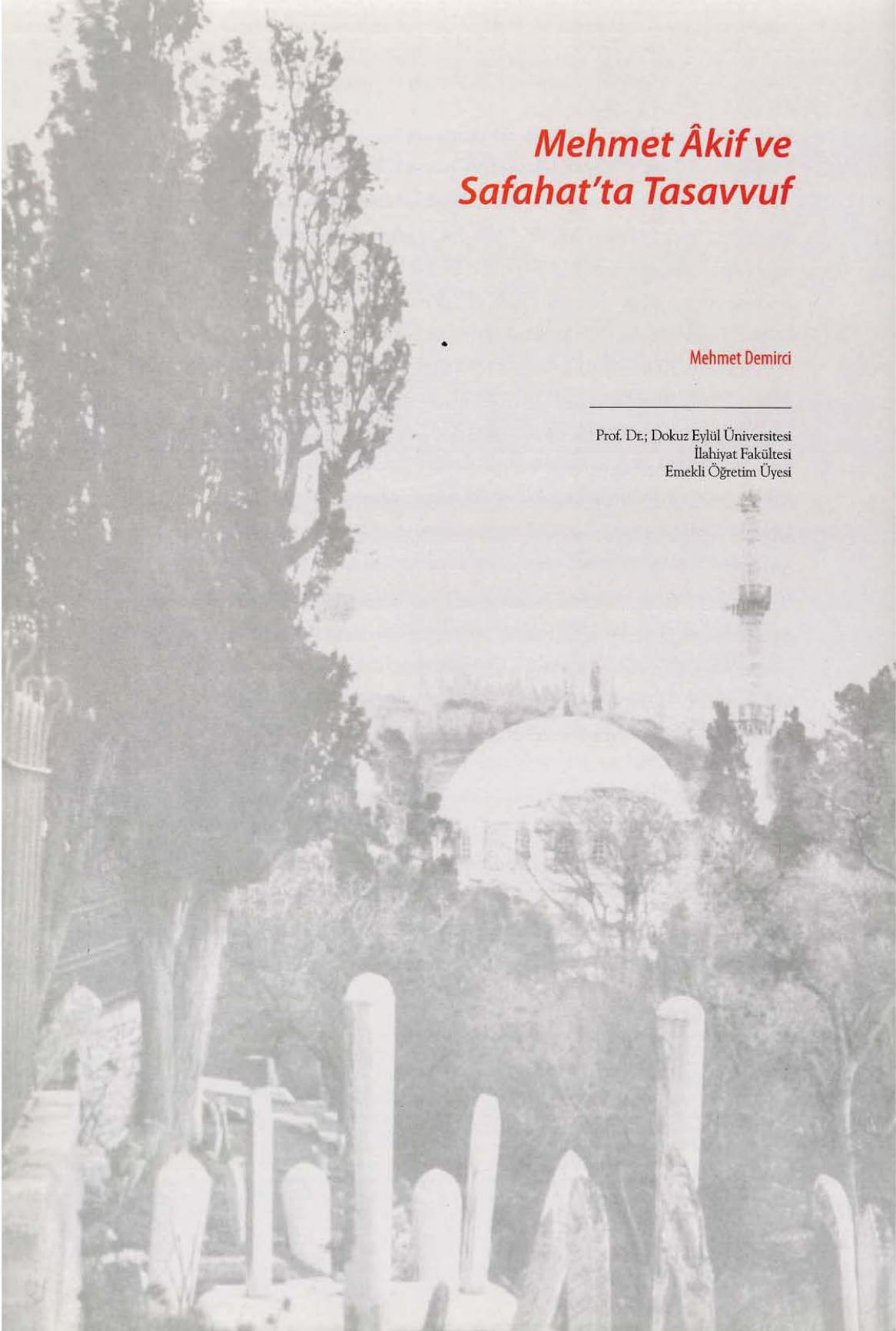
Konya, Nisan 2011

Bu eserin bütün hakları saklıdır.
Yazılı izin alınmadan iktibas edilemez, kopyalanamaz, çoğaltılamaz.

Mehmet Âkif ve Safahat'ta Tasavvuf

Mehmet Demirci

Prof. Dr.; Dokuz Eylül Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Emekli Öğretim Üyesi

I. ÂKİF VE TASAVVUF

Âkif in Fikir Çevresi

XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti siyasi, iktisadi ve sosyal yönden tam bir çöküntü içerisindeydi. Bu kötü gidişe son vermek isteyen Türk münevverlerinin benimsedikleri zihniyet ve görüşler, birer fikir cereyanı olarak isimlendirilmiştir. İslâmcılık bu cereyanların başlıcalarından biridir. Mehmed Âkif (1873-1936), “*Sırât-ı Müstakim*” ve “*Sebülürreşad*” mecmuaları etrafında bir araya gelen “İslâmcı” diye tavsif edilen yazarlardandır. Bunlar çoğunluk itibâriyle akılcı bir anlayışa sâhiptirler.

Bu arada Abdülhamid devrindeki Gazâlî tercümeleri, medrese zihniyetine karşı, tasavvufla kelâm ve felsefeyi uzlaştıran daha geniş bir görüşün yeşermesine yol açmıştır. Bu hükümdârın son zamanlarına doğru, kuvvetli bir tasavvuf cereyanı doğmuş¹ ve bu vâdide önemli şahsiyetler yetişmiştir (Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, İsmail Fennî, Hüseyin Kâzım Kadri gibi).

Ne var ki, Âkif’in içinde bulunduğu İslâmcılar çevresi, Vahdet-i Vücûd konusu hariç, çoğunluk itibâriyle tarikat ve tekkelere ilgi duymamış, teke düşüncesiyle İslâm’ın yeniden eski günlerine kavuşabilmesini mümkün görmemişlerdir. Yıllarca neşriyatını devam ettiren yukarıda adı geçen mecmualarda, doğrudan tasavvufî konulara ayrılan sayfaların azlığı bu tavrın bir belirtisidir.²

Mehmed Âkif din ilimlerini bilir. Bugünkü Veteriner Fakültesi’nin karşılığı olan Baytar Mektebi’nden mezun olduğu için, devrin müsbet ilimlerinden haberdardır. Batı edebiyatını takip edebilecek kadar Fransızcası vardır.

¹ Bkz. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, I, 196-197, İstanbul 1966.

² Mustafa Kara, “Tanzimattan Cumhuriyete Kadar Tasavvuf ve Tarikatlar”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 31. fasikül, s. 988, İstanbul 1986.

Zihniyeti hakkındaki incelemeler, onun Kitap ve Sünnet'e dayanan, fakat bunların tefsirinde akıl ve ilmi esas tutan topluluk arasında yer aldığını ifade eder.³ Akif'in *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilürreşad*'da, Cemâleddin Efganî lehinde yazdığı makaleler, Muhammed Abdulh ve Ferid Vecdi'nin fikirlerini yaymak maksadıyla onlardan yaptığı tercümeleler, zihniyet itibariyle bu zatlardan tesiri altında kaldığını gösterir.

Onu Nasıl Tanıttılar?

Akif'in tasavvufu ilgisiz konusunda fikir beyan edenlerin görüşlerini topluca ve ana hatlarıyla ortaya koymakta fayda var. Sanırım, bu değerlendirmelerde, her bir yazarın kendi tasavvuf anlayışının etkisi hâkimdir.

Mehmet Akif hakkında müstakil bir kitabın yazarı olan Mithat Cemal, şâirimizin tasavvufu sevmediği kanaatindedir⁴: "O İslâmiyet'i bir sanatkar gibi değil, bir mütefekkir gibi sevdi. Onun içindir ki "Secde", "Leylâ", "Gece", "Hicran" gibi, ihtiyarlığında yazdığı tasavvufu şiirlerinde bile "his mistisizmi" değil "fikir mistisizmi" var. Akif tekke müslümanı değil, câmi müslümanıdır; onda cezbeden ziyâde secde var.⁵

Süleyman Nazif'e göre Mehmed Akif, önceleri pek titiz, kötülükler karşısında pek asabî iken, son zamanlarında değişti ve "... o büyük kalb herkesi ve herşeyi affetti (...) Dünyâyı kendi istediği gibi değil, olduğu gibi kabul emek zarûret-i ezeliyyesi, Mehmed Akifî pek halim ve mütevekkil bir insan etti. O artık Nil'in semâları altında (...) Allah ile başbaşa vermiş, lâhutî haz ve niyazla muâşaka ediyor. Edebiyât-ı beşere en son ihdâ ettiği şu neşîde (Secde isimli şiiri) o âlemdeki hasbihallerden biridir.⁶

Akif'in zihniyeti ile ilgili kıymetli bir etüdün yazarı olan Nevzat Ayas'ın değerlendirmesine göre, üstadın yazı ve şiirlerinin konusu çoğunlukla iş, hareket ve faaliyet olup, şiirlerinde mutasavvıfâne edâ ve sûfiyâne neşve serpintileri pek seyrek. Vahdet-i Vücûd'e temas eden bir kısım şiirleri varsa da, bunlar Akif'in mutasavvıf bir şâir olduğuna hükmettiremez. Yalnız, onun bir çok şâirlerimiz gibi sûfiyâne neşveye bütbütün kayıtsız kalmadığını

³ Bkz. Nevzat Ayas, "Mehmet Akif'in Zihniyeti ve Düşünce Hayatı" (Eşref Edip, Mehmet Akif içinde), s. 550, İstanbul 1938.

⁴ Bkz. Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, 263, İstanbul 1939.

⁵ Age, s. 250

⁶ Süleyman Nazif, *İki Secde* (Eşref Edip, Mehmet Akif içinde) s. 344.

Ressam Zoncuro'nun "Neyzen" tablosu

gösterir. Dervişâne bir zühd sâhibi olduğu söylenemezse de, Mısır'da iken son senelerde kendini ibâdete verdiği ve Mesnevî ile meşgul olduğu bilinmektedir.⁷

Ali Nihad Tarlan'ın kanaati şudur: Akif tamâmen şeriate bağ-

lı olup, tasavvufu rûhen yaşamış bir insan gözüküyor. Belki geniş kültürü ve İran edebiyatını tanınması, Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Dîvan-ı Kebîr'i ile iştigali sebebiyle, eserlerinin bazılarındaki tasavvuf kokusu o yola yabancı olmadığını gösterir. Ne var ki, içini dâima sızlatan millet ve vatan sevgisi, bu madde asrında tasavvufun bir kurtuluş yolu olamayacağı kanatıyla rûhunun bu cephesini bize ifşâ etmesine imkân vermiyor. "O çok takdir ettiği İkbâl gibi, tasavvuftaki dinamizmi keşfedememişti. Nakşibendî tarikatine mensub olan babası da ona tasavvuf terbiyesi vermemişti. Verse idi belki de onun, hâkim tarafı akıl ve mantık olan mizâcına uygun gelmeyecekti (...) Tasavvuf onda bir iç meselesi idi. Çok geniş ve şuurlu tesâmühü de belki buradan geliyordu."

Tarlan, Akif'in ileride göreceğimiz şiirlerinden örnekler verdikten sonra şöyle der: "Tasavvufa âşinâ bir göz, bu mısralar içinde büyük bir mutasavvıfî temâşâ eder. Bu dereceye varan bir tefekkür hamlesi bir çok sınırları aşar, kayıtları parçalar."⁸

Nurettin Topçu, Akif'in evvelce mistik olmadığını, Vahdet-i Vücûda inanmadığını, yurdundan ayrıldıktan sonra; hicranın, hasretin manâsını iyice anladıktan sonra, kendisinde Eflâtun'ları, Mevlâna'ları mesteden bir mistisizmin zuhur ettiğini ifade eder.⁹ Aynı bu fikir adamımızın, Safahat'ın tasavvufî bir değerlendirmesini yaparken şöyle dediğini görürüz:

⁷ Nevzat Ayas, age makale ve yer, s.559.

⁸ Ali Nihad Tarlan, *Mehmet Akif ve Safahat*, 48-49, İstanbul 1971.

⁹ Hkz. Nurettin Topçu, *Mehmet Akif*, 69, İstanbul 1970.

Tasavvufta üç merhale söz konusudur: Terk, vecd, huzur. Akif'te de bu üç safha var:

I. Çanakkale Harbi'ne kadarki safha (Âsım'dan Önceki beş *Safahat*).

II. Birinci Cihan Harbinin büyük ıstırapı: Âsım. Bu vecd hali Ankara'da devam etti.

III. Huzurun müjdesini *Gölgeler*'de buluruz.

"Ankara'nın Tâceddin Dergâhı'nda ümmetin kurtuluşu için Allah tarafından görevlendirilen uyanıcı, sırf ilâhî cezbelerini daha sonra büyük huzûra açılan çölde bulacaktır. Gece ve Secde bu devrenin mahsûlü olan "Vahdet-i Vücut" aşkının terennümleridir. (Topçu, Mehmet Akif adlı eserinde ise bu şiirlerdeki mertebeyi "Vahdet-i Şühud" olarak değerlendirecektir.) Üçüncü safha olan huzur halini de o muhakkak yaşamıştır. Ancak bu son devre hakkında bilgimiz yok. İnsanla Allah arasındaki bu samimiyet sırrını, bu ifşâ edilmez hâli, o da her mistik gibi kendisiyle beraber götürmüş olsa gerekir."¹⁰

S. Hayri Bolay, şiirlerinden örnekler vererek, Akif'in bir mutasavvıf, bir aşk ehli gibi konuştuğunu ve mutlaka sevgilisine kavuşmak istediğini; tuttuğu ilâhî aşk dolayısıyla ömrünün son yıllarında bu fânî dünyadan iyice sıklımaya başladığını ifade eder ve neticede, Fikret'in aksine Akif'in derin kültürü ve inancının, onu mistisizme götürdüğünü belirtir.¹¹

Bu değerlendirmelerin ortak sonucuna göre Mehmet Akif, herhangi bir tarikat mensubu olmayıp, kâmil bir mü'minin yaptıkları dışında sûfiyâne ve zâhidâne bir hayat yaşamış değildir. *Safahat*'i incelediğimiz takdirde, ömrünün son yıllarına doğru daha mutasavvifâne şiirler yazmış olduğu görülür. Çok çalkantılı bir dönemde, içinde yaşadığı cemiyetin bütün ıstırabını âdeta kalbinde duyduğu; çeşitli içtimaî detlere merhem olma gayretine düştüğü için, rûhunun derinliklerinde gizli olan tasavvufî yönünü açığa çıkarma fırsatı bulamamıştır. Nitekim yakın arkadaşlarından Hasan Basri Çantay anlatıyor: "Galiba 1926 senesiydi. Ben hastalanarak İstanbul'a gitmiş, orada tedâvi altına girmiştim. Karesi otelinde âcizi lütfen ziyarete gelen Akif bana

¹⁰ Nurettin Topçu, *Akifnâme* (Hasan Basri Çantay)'nin takdim yazısı, s. 7-8, İstanbul 1966; Bkz. Nurettin Topçu, *Mehmet Akif*, 70, İstanbul 1970.

¹¹ Süleyman Hayri Bolay, "Dinsizlik Dindarlık Açısından Akif-Fikret Mücadelesi", *Türk Yurdu Dergisi*, c. III, sayı: 6, Ankara 1963; aynı yazar, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddecî Görüşün Mücadelesi*, 24, İstanbul 1967.

yeni bir şiirini, Gece'yi okudu.

Dedim ki:

- Hayret, siz vâdi değiştirmişsiniz.

Cevap verdi:

- Benim asıl vâdim bu idi. Ben şiirlerimi cemiyete faydalı olsun diye yazdım."¹²

Kişiliğinden Çılgılar

Akif, "Annem çok abid, zâhid bir hanımdı. Babam da öyle. Her ikisinin de dînî salâbetleri vardı. İbâdetin vecdini, yakîni heyecanını tatmışlardı. Pederim, Nakşî şeyhlerinden Hacı Fezullah efendinin müridlerinden idi. Annemin tarîkate intisâbı yok. Babam bana tasavvuf telkîninde bulunmamıştır" diyor.¹³

Bir tarîkat mensubu olmamakla beraber Akif'in tasavvuf ahlâkını hâl edinmiş bir yapısı vardır. Onun mütevâzı, mahviyet sahibi, şöhretten kaçan bir kişiliğe sahip olduğu görülür. Aynı zamanda hassas ve mûsikî-sever bir ruh yapısına mâliktir. Bu haliyle, tasavvufun hedeflediği ahlâk ve mânevîyat zenginliğini kendisinde taşımaktadır.

"Sadeliği severdi, merdümگیرز idi. Vahdetten hoşlanırdı. Teşrifat, merâsim öğrendiği şeylerdi. Riyakârlık, yalancılık, hilekârlık, kanaatsizlik, karaktersizlik onun en büyük düşmanları idi."¹⁴ İçine kapanabilecek bir yaratılıştaki olmasına rağmen, çevresine duyduğu merhamet onda o kadar derin izler açmıştır ki, bütün ömrünce onu, kendisini bir yana atıp başkalarının ıstırabına eğilmeye yöneltmiştir.¹⁵ Bu durum şiirlerinde böyle olduğu gibi, hayâtında da aynı şekildedir. Yine Hasan Basri Çantay anlatır:

"Müthiş bir kış günündeyiz. Akif'i kır bir çeketle görüyoruz. Üşüyor. Hissettirmemeye çalışıyor. Tahkik ettim, paltosunu evinin kapısına gelen çıplak bir fakîre giydirmiş."¹⁶

Uhrevîliğe mütemâyil ve hassas rûhunun küçük bir tezâhürünü de Karacaahmet mezarlıkları arasında dolaşmaktan büyük huzur ve zevk duyma-

¹² Hasan Basri Çantay, *Akifname*, 25, İstanbul 1966.

¹³ Eşref Edip, *Mehmet Akif*, (Nevzad Ayaş'a ait yazı), s. 558-559, İstanbul 1938

¹⁴ Hasan Basri Çantay, *age*, . 28.

¹⁵ Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, 540, Ankara 1970.

¹⁶ Hasan Basri Çantay, *age*, s. 33.

Karacaahmet sirtlarından görünüm

sında, mezarlık servilerini çok sevmesinde görüyoruz.¹⁷ Kudretli bir şair olmasına rağmen, onun da ifâdeden âciz kaldığı duyguları vardır. Şu mısraları hassâsiyetinin bir göstergesidir:

Ağlarım ağlatamam, hissedirim söyleyemem
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım.¹⁸

Mesnevî'ye İlgisi:

Rüşdiyeye devam ettiği sırada, Fatih Câmii'nde Selânikli Esad Dede'den Farsça öğrenen, şahsiyetinin gelişmesinde Şirazlı Sâdî'nin tesiri söz konusu olan¹⁹, Mûsa Kâzım'dan Şeyh Bedreddîn'inin Vâridat'ını okuyan²⁰ Akif'in bu yolla en azından tasavvuf kültürünü yakından tanıdığı muhakkaktır.

Farsça dersleri sırasında Mevlâna'dan bahisler okuyan, ondan aldığı bazı hikâyeleri manzum hale getiren²¹ Akif, Mısır'da Kur'an tercümesi sırasında Mesnevî'yi daha büyük bir dikkatle tetkik etmiştir. Şöyle diyor:

"İsmail Ankaravî (1042/1633)'ninki başta, Hind'in Türk'ün, elimde (Mesnevî'nin) birkaç şerhi vardı. Önceden Mesnevî'den kendime göre bir manâ çıkarıyordum. Ondan sonra şerhleri açıyor ve bazan onlarla ihtilâfa düşünüyordum. En nihâyet Ankaravî'nin şekli ile ittifak ediyor, o zaman çocuk gibi seviniyordum. Ankaravî çok büyük adam. İstanbul'a döndüğüm vakit, hiçbir yere gidecek hâlim yoktu. Fakat Ankaravî'nin kabrine²² gittim. Koca Türk mutasavvıfı! Kabrinde hallendim."

Bu sözleri vefatından birkaç ay evvel, hasta yatağında söyleyen Akif, Mevlânâ'nın öteki önemli eserini de tanıdığını ifade eder ve "Mevlânâ şair mi idi? sorusuna; Hz. Mevlâna'nın Dîvân-i Kebîr'inde çok kuvvetli bir şair olduğunu, Mesnevî'sinde ise müşîd Mevlâna'yı bulabileceğimizi söyler.²³

Mûsikî Sevgisi

Onun yakın arkadaşları, tasavvuf mûsikisinin önemli mahsulleri olan ilâhilerden bazılarını çok sevdiğini naklediyorlar. Bu ilâhiler, bilhassa sözleri

¹⁷ Eşref Edip, age, s. 324.

¹⁸ Mehmet Akif, *Safahat*, neşre hazırlayan, M. Ertuğrul Düzdağ s. 5, İstanbul 1987.

¹⁹ Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Ersoy*, 8, 17, İstanbul 1973

²⁰ Mithat Cemal, age, s. 42-43.

²¹ Meselâ bkz. *Safahat*, 244-245. (Şu fıkrasıyla hakikat Cenâb-ı Mevlânâ / Nigâh-i ibrete açmış cihan kadar mâ'nâ / Delik deşik evinin, bir zavalı hâne-harab ...)

²² Ankaravî'nin kabri, Galata Mevlevihânesi hazînesindedir. Şeyh Galib'in kabri de aynı türbe içindedir. Bk. Erhan Yetik, *İsmail-i Ankaravî*, s. 58, İstanbul, 1992

²³ Eşref Edip, age, s. 110; Mithat Cemal, age, s. 228.

itibâriyle oldukça mânâlıdır.²⁴ İşte dilinden düşürmediği, okurken çok heyecan duyduğu bir ilâhî:

Gözüm ki kane boyandı şarâbı neyleyeyim
şarâbı neyleyeyim
Ciğer ki odlara yandı kebâbı neyleyeyim
kebâbı neyleyeyim
Ne yâre yaradı cismim ne bana yar oldu hiç
İlâhî ben bu bir avuç türâbı neyliyeim
türâbı neyliyeim?

Sözleri Nesîmî'ye ait şu Bektaşî nefesi de her zaman dinlemek istediği ilâhîlerdendir:

Ben melâmet hırkasını deldim geçirdim eynime
Taşa çaldım şîşe-i nâmûs u ânı kime ne
Sûfîler secde ederler mescidin mihrâbına
Dost eşiği kiblegâhım yüz sürerim kime ne?

Yunus Emre'nin bestelenmiş şiirlerinden onu vecd içinde bırakan ve dinlerken mest eden ilâhîler arasında, ilk bölümlerini verdiğimiz şu üç parça dikkati çekicidir:

Seni ben severim candan içeri
Yolum vardır bu erkândan içeri
Şerîat tarîkat yoldur varana
Hakîkat meyvesi andan içeri.
*
Bu akl u fikr ile Mevlâ bulunmaz
Bu ne yâredir ki zahmi onulmaz
Kamunun derdine derman bulundu
Şu benim derdime derman bulunmaz.
*
Ben yürürüm yane yane
Aşk boyadı beni kane
Ne âkilem ne dîvâne
Gel gör beni aşk neyledi.

Tasavvufun kol kanat gerdiği güzel sanat dallarından biri de mûsikidir ve Mehmed Akif'in hayli dikkate şayan bir mûsikî ilgisi ve zevki vardır. Mûsikiyi çok seven şâirimiz, "...hususî sohbetlerinde arkadaşlarıyla birlikte şarkılar okur, güzel sesli olanlara gazeller na'tler okuturdu. Ankara'nın

²⁴ Akif'in sevdiği ilâhîler için bkz. Eşraf Edip, *age*, s. 93, 194-196; Mithat Cemal, *age*, s. 222.

Tâceddin Dergâhı'ndaki odasında, kendi evinde, bağ evlerinde..” bu âlemleri zaman zaman tekrar ederdi.²⁵ Neyzen Tevfik, Tanburî Aziz, Bursalı Hafız, Ūdî Âsim, Hafız Kemal en güç parçaları çalmak ve söylemek için Akif'in arzusunu beklerlerdi.²⁶

Neyzen Tevfik

Akif *Safahat*'in yedinci kitabı olan “Gölgeler”i hayran olduğu bir mûsikî üstâdına şu ifâdelerle ithaf etmiştir: “Şark'ın tek dâhî-i sanatı Şerif Muhyiddin Beyefendi'ye hâtıra-i ta'zim.” Uduunu, viyolonselini gözleri kapalı, ibâdet vecdiyle dinlediği, ömür boyu alâkasını devam ettirdiği bu zâta bir mektubunda şöyle hitab eder:

“Cedd-i muazzamınızın mukaddes nâmına yemin ederim ki, hayâtımda muhalled, maddiyetten mücerred bir zevk duyduysa, onu sizinle geçen âlemlerde duydum”.²⁷

“Şerif Muhyiddin” isimli, baştan sona mûsikî yüklü şiiri şu mısralarla son bulur:

Gel ey Peygamber'in fevkalbeşer fitratta evlâdı
Uyansın, gel ki, mızrâbnla Şark'ın dalgın eb'âdı,²⁸

²⁵ Hasan Basri Çantay, age, s. 83.

²⁶ Mithat Cemal, age, s. 214; Mehmet Emin Erişirgil, *Mehmet Akif İslamcı Bir Şairin Romanı*, 1, 69-71, Ankara 1956.

²⁷ Mithat Cemal, age, s. 218. *Şerif Muhyiddin Tarhan* (1892-1967) Türk ud virtüözü ve bestekâr, İstanbul'da doğdu, Mekke emîri Şerif Haydar Paşanın oğludur. Küçük yaşından itibaren mûsikî ile meşgul oldu. 1924'te konserler vermek üzere Amerika'ya gitti ve çok ilgi gördü, orada 8 yıl kaldı. 1934'te Irak Devlet Konservatuarını kurdu ve 12 yıl başında bulundu. İstanbul Belediye Konservatuarı sanat kurulu başkanlığı yaptı. Safiye Ayla ile evliydi. Akif'in bu sanatkâr arkadaşına aşırı derecede sevgisi olduğu görülüyor. (Bk. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*, II, 377, Ankara 1990) “San'atkâr” isimli şiirinde Akif bu zâta şöyle seslenir, (*Safahat*, s. 466):

Senin de çalmadı parmakların, tutuşturdu
Ziyâ adlarını altında haykaran üdu!
Ne hisle inledi karşında sîneler, bilsen,
Kümeyle tellere birden alev dökerken sen!
Kanar, yanar gibi yüzlerce bülbülün kalbi,
O perde perde tüten nevha neydi, yâ Rabbi!

²⁸ *Safahat*, 540.

Akif, seviyeli mûsikî üstadlarına karşı oldukça cömert görünüyor: Sâdi Işlay, henüz 20 yaşlarında iken Üsküdar Toygar Rifâî tekkesi şeyhi Hâzım Efendi'nin vefâtının kırkinci günü dolayısıyla tekkesine gider. Hâmid, Celâl Sâhir, Akif, Gökalp de oradadırlar. Mevlidden sonra, istek üzerine Sâdi Işlay'ın kemanı ile çaldığı parçalar herkese çok tesir eder. Akif de bu usta san'atkâra şu mutasavvıfâne medhiyeyi yazıp verir:

Bütün eşya Hûda'yı zikreder bu sır-ı hikmettir
Kemânın, bî-güman, Allahü Ekber'den ibârettir
Hulûsumla seni tes'îd edersem çok mu Sa'dî
Tecellî eyleyen kudret elinde başka hâlettir²⁹.

Neyzen Tefvîk'i dinlerken gözlerinden sessizce yaşlar döken Akif'in bir ara her gün Neyzen'in kaldığı pejmürde han odalarına gidip ondan nota ve ney meşkettiği bilinmektedir. Böylece o, tasavvuf mûsikisinin önemli sazlarından ve zor bir enstrüman olan ney üflemesini öğrenmiştir.³⁰ Ankara Tâceddin Dergâhı'ndaki yalnız kaldığı gecelerinde Akif'in en iyi arkadaşı ney'i olacaktır.³¹

Zâhir-Bâtın Dengesi

Bilindiği gibi İslâm'da tasavvuf, zâhidlik olarak ve tamâmen amelî mâhiyette başlamıştır. Bilâhare nazârî tarafı da gelişerek, İslâm düşüncesine zengin boyutlar kazandırmıştır. Kelâm ve Fıkıh İslâmiyet'in aklî ve tatbikî yönüne eğilirken, Tasavvuf da derûnî ve ruhî cephesi itibariyle zenginlik kazanmasını sağlamıştır. Böylece dinî hayat kuru bir emirler ve nehiyler yığını hâline dönüşmekten kurtulmuştur. Zevk ve vecd temeline dayanan ibâdetler ve çeşitli dinî faaliyetler mârifet ve saâdete ulaştırın vasıtalar olmuştur.

Bu yolun tâlibi ve sâliki olan insan, derece derece beşerî zaaflarından ve fanî varlığından soyularak, nihâyet kâinatın hakim ve carî yegâne kudret ve varlığın Allah olduğunu yakînen idrak edecek, hatta "O'ndan başka gerçek mevcut yoktur" diyebilecektir. O'nun rızasına tâlip ve kendisini her an O'nun huzurunda hissedeceğinden, yüksek bir ahlâk üzere yaşayacaktır.

²⁹ Fevziye Abdullah Tansel, *age*, s. 262-263.

³⁰ Mithat Cemal, *age*, s. 211, 215; H.B. Çantay, *age*, s. 84.

³¹ Eşref Edip, *age*, s. 91,

Bu hâli bizzat yaşayan kişiler ve kurumların merkez teşkil ettiği bir de tasavvuf kültürü ve mefhumları teşekkül etmiştir. Yer yer başka kaynaklardan da beslenen bu tasavvuf inancı ve kültürü, az veya çok ölçüde, İslâm dünyasında hemen her kesimi etkilemiştir.

Cüneyd el Bağdadî (297/909), Kuşeyrî (465/1072), Gazâlî (505/ 1111) gibi klâsik İslâm tasavvufunun önderleri ve büyük tarikat kurucuları, tasavvufta zâhirle bâtının, şerîatle tarîkatın, pratikle teorinin birlikte gitmesi gerektiğinde ısrar etmişlerdir. Gerçekten, dinin zâhirini ihmal eden, küçümseyen bir İslâm Tasavvufu söz konusu değildir.

Tasavvufun Kötüye Kullanılışı

Bununla birlikte, tasavvuf adı altında, işin sadece nazarî ve felsefe yönünü benimseyip, dinin zâhirini ihmal eden; hatta hafife alan zümreler de eksik olmamıştır. Böyleleri gerçek tasavvuf ehli olmayıp, tasavvufu kötüye kullananlardır. İşte Mehmet Akif, İslâm dünyasındaki çeşitli aksaklıklar gibi, bunların da şiddetle karşısındadır:

Sürdüler Türk'e "tasavvuf" diye bir sırayı
Muttasıl hakikat kokuyor şimdi Sıdkı dayı
Bu cihan boş, yalnız rakı hak, bir de şarap
Kible tezgâh başı, meyhâneci oğlan mihrap³².

Akif, tasavvufun aslına değil, ona verilen şekle, onun kötüye kullanılmasına şiddetle karşı idi: "Şuur yollarını bozan, irâde keskinliklerini körleten bu Bâtınîler tasavvufuna hücum ederd. Hakîkî tasavvufu bunlardan ayırırdı. Meselâ Gazâlî'nin kudreti önünde eğilir, Mevlâna'ya bayılırdı.³³

Sonra tenkîde giriş, hepsi tasavvufla dolu
Var mı sûfiyyede bilmem ki İbâhiyye kolu?
İçilir türlü şenâatler olur, bî-pervâ

.....
"Cönül incitme de keyfin neyi isterse becer"
Urefâ mesleği! Âlâ, hem ucuz, hem de şeker!³⁴

Sapık bir anlayış olan ve her şeyi mubah kabul eden İbâhîlik'in İslâm tasavvufunda elbette yeri yoktur. Bunun böyle olduğunu bilen ve tecâhül-i ârif gösteren Akif, bu sahte tasavvuf anlayışını, yukarıda görüldüğü gibi

³² Safahat, 327.

³³ Eşref Edip, age, s. 207.

³⁴ Safahat, 154.

hicveder. Bir mektûbundaki, müşâhedelerine dayandığını sandığımız şu ifâdeler meselenin bir başka yönüne ışık tutmaktadır: “Vâkıa, istek şarttır, diye evâmirin semtine uğramayan; sonra istek şarttır, diye menâhî nâmına irtikâb etmedik maskaralık bırakmayan Bektâşîleri hiç sevmem. Bununla beraber, hakkı söylemek lâzımsa, vakit vakit Bektâşîlerin içinden, hattâ öbür tarikat sâliklerini geride bırakacak kadar, ahkâm-ı şeriate mukayyed adamlar çıkmıyor değil, lâkin maalesef pek nâdir.”³⁵

Akif'in Anlayışı

Akif tasavvuf adına, dînin zâhiri ile lâubâlî olanları tenkîd ettiği gibi; tam öbür uçtaki yanlış zâhidlik anlayışının da karşısındadır. Ona göre, din ve zühd nâmına eski püskü paçavralar içine gömülüp, hem müslümanları, hem de bu dîni rezil etmek alçakça bir harekettir.³⁶

Bütün bunlarla beraber, Mithat Cemal'e göre: “Akif in kendi tarzında bir tasavvuf zevki vardı. Allah'ın huzûruna girerken, küfrü ve îmânı kapıda bırakan şair Osman Şems'in şu beytine hayrandı:

Vâsıl-ı vuslat-sarây-ı Mutlak'im, na'leyn-vâr
Safî-ı na'le terk kıldım küfrü de îmânı da.³⁷

Netice olarak, tasavvufun yanlış anlaşılması ve kötüye kullanılmasına karşı olduğunu gördüğümüz Akif'in, tasavvufî manâda bir seyr ü sülûk hayâtı yaşamamakla beraber, yukarıda sözünü ettiğimiz tasavvuf kültür ve düşüncesinin tesirini taşıdığı muhakkaktır. Nesirlerinde pek görülmemekle beraber, şiirlerinde belli ölçüde tasavvuf izlerine rastlanmaktadır.

II. SAFAHAT'TA TASAVVUF

a. Umûmî Bakış

Safahat'ta tasavvufî temaların yoğun olarak işlendiği müstakil birkaç şiir vardır. Bunları ileriki sayfalara bırakarak, şimdi bazı tasavvuf nazariye ve tâbirlerine ve görebildiğimiz kadarı ile, bunların yer aldığı mısra ve beyitlere bir göz atalım: Vahdet-i vücûd nazariyesine göre, yegâne gerçek vücûd

³⁵ Mithat Cemal, *age*, s. 264.

³⁶ Mehmet Akif, *Kur'an-ı Kerimden Ayetler Akif'in Nesirleri*, der.. Ö. Rıza Doğrul, s. 83, İstanbul 1976.

³⁷ Mithat Cemal, *age*, s. 265 (Ben mutlak varlık olan Allah'a vâsıl olmuşum. Küfrü de îmânı da, bir çift nalın gibi ayakkabılıkta bıraktım).

Allah'tır. Eşya ve kâinat O'nun isim ve sıfatlarının birer suretle tecellîsinden ibarettir. "Tecellî meselesi, Vahdet-i vücud görüşünün temel unsurlarından biridir. Muhyiddin İbn Arabî (638/1240), tecellî ile "halk"ı ve Varlık'ın birliğine halel gelmeksizin kesret'in vahdet'ten zuhûrunu kaseder."³⁸

Zâhir isminin bir sonucu olarak, Cenâb-ı Hak tecellî ve tezâhür etmektedir. Alemde Allah'ın tecellîsi süreklidir. Tecellî ve tezâhür, varlıkların istîdâdına göre olmakta, kesret istidatların çokluğundan doğmaktadır.³⁹

Tecellî

Safahat'ta ayrıntılı olmamakla beraber tecellî anlayışına rastlarız:

Bütün şûun-ı avâlim tecelliyâtı O'nun.⁴⁰

Âyât-ı ilâhî dolu âfak ile enfüs

Bunlarda tecellî eden esrâra bakanlar

Ümmetler için rûh-i beka nerededir, anlar.⁴¹

Tecellî görüşünü teyid eden ve tasavvufî tefsirler için önemli bir dayanak olan⁴² "O, her an bir işte, bir tecellîdedir" (Rahman, 29) âyetine telmih yapılır:

Mâsivâ bir şey midir, boş durmuyor Halik bile

Bak tecellî eyliyor bin şe'n-i gûnâgûn ile.⁴³

İyi kötü her şey Hak'tandır, O bazen Cemâl'i, bazen Celâl'i ile tecellî eder.⁴⁴ Her ikisi de hoş olmakla beraber, kula düşen cemâl tecellîsine tâlib olmaktır:

Tecellî etmedin bir kerre Allah'ım Cemâlinle

Şu üç yüz elli milyon rûhu öldürdün Celâlinle.⁴⁵

*

Hayır bir handeden geçtim, Celâlin etmesin tehdid.⁴⁶

*

Her an ediyorsun bizi makhur-i Celâlin

³⁸ Suad el-Hakîm, *Mu'cemu's-Sûfi*, 258, Beyrut, 1981.

³⁹ Muhyiddin İbn Arabî, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, I, 166 ve II, 556, Dâru Sâdir bs. Beyrut tsz.; Suad el-hakîm, age, s. 259. Ayrıca bkz. İsmail Fennî, *Vahdet-i Vücûd ve Muhyiddin Arabî*, 5, İstanbul 1928; Ferid, *Vahdet-i Vücûd*, 105, İstanbul 1331.

⁴⁰ *Safahat*, 219.

⁴¹ *Safahat*, 424.

⁴² Bkz. İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyan*, IV, 200, İstanbul, 1306.

⁴³ *Safahat*, 31.

⁴⁴ "Tecellî eyler ol dâim celâl ü geh cemâlinde
Birinin hâsılı cennet, birinden nâr olur peyda"

Niyazi Mîsrî

⁴⁵ *Safahat*, 179.

⁴⁶ *Safahat*, 451.

Mevlevi Sikkesi levhası

Kurban olayım, nerde senin nerde Cemâlin.⁴⁷

Gene aynı görüşün bir ifade vasıtası olarak, ezeli ve ebedi bir derya olan Mutlak Varlık'a göre eşya ve kâinat bu denizin dalgası mesâbesindedir.⁴⁸

Sanki ummân-ı bekânın ezeli bir mevci

Yükselirken göğe, donmuş da kesilmiş inci⁴⁹.

Vakt

Tasavvufta "Vakt" teriminin çok yönlü bir izahı vardır. Bunlardan birine göre "Sûfi ibnû'l-vakttir". Yani, geçmiş veya geleceği değil, içinde bulunduğu ân'ı düşünür ve o andaki en lüzumlu şeyi yapar. Bütün anlarını böyle değerlendirebilen kimse, gafletten uzak kalmış olur. Geçmiş hayıflanması veya gelecek hayâli ile oyalanan kimse, elindeki ânı da kaybeder.⁵⁰ Akif "Hasbihal" adlı şiirinde, Arapçasını alt başlık yaptığı bu konudaki meşhur beyti şöyle nazmetmiştir:

Geçen geçmiştir artık; ân-ı müstakbelse mübhemdir

Hayâtından nasibin, bir şu geçmek isteyen demdir.⁵¹

İnsan

Allah insanı en mükemmel surette yaratmış (Tin, 4) ve yeryüzünde halife kılmıştır (En'am, 165). Tasavvuf kültürüne göre insan Allah'ın zat, sıfat ve fiillerinin en mükemmel şekliyle tecelli ettiği varlıktır. İnsandan murad insân-ı kâmilidir. Bu anlayış İbn Arabî'den ve Abdülkerim el-Cîlî (820/1417) nin el-İnsânü'l-Kâmil adlı eserinden sonra kemâle ulaşmış ve öylece devam edegelmiştir.⁵² Hz. Ali'nin şu sözü bu görüşün dayanaklarından biridir:

"Sen kendini küçük bir cisim zannedersin, oysa en büyük âlem sende gizlidir."⁵³ Mehmet Akif, bu sözün Arapçasını alt başlık olarak kullandığı

⁴⁷ Safahat, 17.

⁴⁸ Bkz. Süleyman Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 263, Ankara, 1974.

⁴⁹ Safahat, 142.

⁵⁰ "Vakt" teriminin bu anlaşılış tarzı için bkz. Kuşeyrî, Risale, 53, Kahire 1966; Mehmet Demirci, *Sonularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 146, İstanbul, 2004.

⁵¹ Safahat, 130.

⁵² İbn Arabî'nin bu konudaki görüşlerinin topluca hulâsası bkz. Suad el-Hakîm, *el-Mu'cemu's-Sûfi*, 151-170. Ayrıca "insan" ve "insân-ı kâmil" için bkz. *Tehânevî, Keşşâfu Istilahâtü'l-Fiütân*, I, 77; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, 71; Osman Ergin, *Balıkesirli Abdülazîz Mecdi Tolun*, 190-191, İstanbul 1942; Nihat Keklik, *Sadreddin Konevi Felsefesinde Allah Kâinat İnsan*, 135 vd. İstanbul 1967; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 141-147; Yaşar Nuri Öztürk, *Kür'ân-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, 78-88, İstanbul 1979.

⁵³ Divân-ı Ali b.Ebi Talib, 30, Bulak, 1251.

“İnsan”⁵⁴ adlı şiirinde söz konusu görüşün tesirindedir:

Haberdar olmamışın kendi zâtından da hâlâ
“Muhakkar bir vücûdum” dersin ey insan, fakat bilsen...
Senin mâhiyyetin hattâ meleklerden de ulvîdir
Avâlim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir.

Bu anlayışın bir devâmı olarak, tasavvufta kalbin de nazargâh-ı ilâhî olduğu kabul edilir⁵⁵

Zeminlerden, semâlardan taşarken feyz-i Rabbânî
Olur kalbin tecellî- zâr-ı nûrâ-nûr-i Yezdânî
Hilkatten maksat insanın meydâna gelmesidir:
Musaggar cismin amma, gaye-i sun'-ı ilâhîsin
Bu haysiyetle pâyânın bulunmaz, bîtenâhîsin.

Akîf, zaman zaman tasavvuf tâbir ve motiflerine yer verir.

Vahdet-Kesret:

Vecde gel, vahdete dal, âlem-i kesretten uzak
Yalnız Sâniî gör, san'atı, masnûu bırak.⁵⁶

Yakîn nuru:

Kitâbe, seng-i mezârında hep kitâb-ı ledün
Sirâc, fevk-ı serinde ziyây-ı nûr-i yakîn.⁵⁷

Nâsût-Lâhût:

Tenezzül etmedi nâsûta, döndü lâhûta
Kemîne pâye-i iclâli oldu illiyîn.⁵⁸

Semâhâne-Ney:

Uzaktan andırıyorken, demin heyûlâyı
Şemâhâne-i leylin birer küçük nâyı
Gibiymi şimdi hayâlimde her menâr-ı mehîb.⁵⁹

Şehitler Velî sayılır:

Hakk'ın bu velî kulları taş türbeye girmez
Gufrâna bürünmüş yalnız Fâtiha bekler.⁶⁰

“Henüz on dokuz yaşlarında iken bu cihân-ı zulmete veda ederek âlem-i nûrânî-i didâra yükselen yâr-ı canım Hilmi Hakkında”⁶¹ ithâfıyla yazdığı

⁵⁴ Safahat, 64 vd.

⁵⁵ “Kâbe Azer'in oğlu İbrahim'in yaptığı binadır, gönül ise Ulu Tanrı'nın nazargâhudur.” Molla Câmî

⁵⁶ Safahat, 146

⁵⁷ Safahat, 95.

⁵⁸ Safahat, 95

⁵⁹ Safahat, 91

⁶⁰ Safahat, 446.

⁶¹ Safahat, 95.

mersiyede Akif, bir ilâhî nefha (Hicr, 29) olan insan rûhunun ölümle aslına kavuştuğuna⁶² işaret eder:

Ey aslına iltihak eden nûr
Sensin bana her taraftan manzûr.⁶³
Fâil-i hakikî Allah'tır:
İlâhî, emrinin âvâre bir mahkûmudur âlem
Meşîyyet sende, her şey sende. Hiçbir şey değil âdem.
Vücûd-i Hakîkî de O'dur:
Fakat, hâla vücûd isbat eder, kendince
Bugün, üç beş karış toprakta varlıktan vurur dem.⁶⁴

b. TASAVVUF AĞIRLIKLIL ŞİİRLER

Safahat'ta yukarıdakiler kabilinden, tasavvuf izleri taşıyan daha başka mısra ve beyitler olduğunu belirttikten sonra; şimdi de tasavvufî düşüncenin ağırlıkla işlendiği şiirleri görelim. Bunlar "Tevhid Yahut Feryad" ile 1925'te beşer gün aralıkla yazıldığı görülen "Gece", "Hicran" ve "Secde" şiirleridir.

"TEVHİD YAHUT FERYAD"

"Tevhid Yâhut Feryad" isimli şiirde, geniş şekilde Vahdet-i vücûd görüşü hâkimdir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, buna göre bütün âlem Allah'ın tecellîsinden ibârettir. Fakat biz bu tecellînin nasıl vukua geldiğini idrakten âciziz:

Ey nûr-i ulûhiyyetinin zilli avâlim
Zillin bile esrâr-ı zuhûrun gibi muzlim.⁶⁵
Vücûd-ı Mutlak olan Allah bütün kayıtlardan âzâdedir:
Bir an, diyerek eylemişim bilmeyerek bak
Takyîd zamanla seni ey Fâtır-ı Mutlak.

Allah'ın zâtı, "mutlak" kaydından bile münezzehtir, fakat insan idrâki bu kadarını kavramaktan uzaktır.⁶⁶

İtlâka nasıl yol bulabilsin ki tefekkür
Eşbâhu görür eyler iken rûhu tasavvur.

⁶² Ruh ve ölüm münasebeti için bkz. Moqdad Mensia, "La Mort chez les Soufis" (Mutasavvıflara Göre Ölüm), IBLA içinde (sayı: 142, s. 206), Tunus, 1982; Mehmet Demirci, "Ölümdeki Hayat", *Tasavvuf*, sayı: 4, Ankara 200.

⁶³ *Safahat*, 96.

⁶⁴ *Safahat*, 177.

⁶⁵ Bu şiirin tamamı için bkz. *Safahat*, 15-19.

⁶⁶ İsmail Fenni, age, s. 4.

Az önce ifâde edildiği üzere, Vücûd-i hakikî Allah olduğu gibi fâil-i hakikî de Allah'tır. O halde, dünya âdeta bir tiyatro sahnesidir, her varlık kendine verilen rolü oynamak durumundadır:

Bir sahne midir yoksa bu âlem nazarında?
Bir sahne ki milyarla oyun var üzerinde
Bir sahne ki her perdesi tertîb-i meşîyyet
Eşhâsı da bâzîçe-i âvâre-i kudret
Cânileri, kâtilleri meydâna süren sen
Cânîdeki, kâtildeki cür'et yine sendin.
Mülhid de senin, kalb-i muvahhid de senindir
İlhâd ile tevhid nedir? Menşei hep bir.

Buna rağmen ayrılıklar, fikir çatışmaları sürüp gitmektedir. Celâl ve azametinin ahengi her zerrede görülmekte ise de, tezâhür ve tecellî cilvelerindeki sırlar insan oğlu için meçhuldür.⁶⁷

"GECE"

Akif in "Gece" isimli şiiri tasavvuf temalarıyla dopdoludur. "Üstâd-ı hakîmim Ferid Beyefendi'ye" hitâbiyle, Vahdet-i Vücûd isimli eserin yazarı Ferid Kam'a ithaf edilmiştir.⁶⁸

Bu şiirinde Akif, bütün kâinatın secde halinde, vecd ve istiğrak içinde dua ve niyazda olduğunu tasvir ettikten sonra Allah'a şöyle seslenir:

Diyorlar, hep senin şemsinden ayrılmış bu ecrâmı..
İlâhî, onların bir ân için olmazsa ârâmı;
Nasil dursun, benim bîçâre gölgem, senden ayrılmış?
Güneşlerden değil, yâ Rab, senin sînenden ayrılmış!

İlâhî âlemden kopup gelerek bu maddî âleme inen ve beden kalıbına giren ruh, hep o ulvî âlemi özler, o âlemi hatırladıkça hasreti kabarıp:

Henüz yâdımdadır bezminde olduğum demler
O demler ki yâdımdan kopar beynimde bin mahşer!

Fakat şâirimize hatırlamak kâfi gelmez. Çünkü Allah ululuk (kibriyâ) perdesinin arkasına gizlenmiştir, O'nu göremez. Başını secdeye koyup, bütün kâinattan gelmekte olan tehlil ve tekbir seslerini susturacak derecede âh etmeyi dener. Ne ki, bu delice âşıkın huzur ve sükûn bulmasına imkân yoktur. O ancak Hakk'a vuslat'la huzûra kavuşacaktır:

⁶⁷ Safahat, 19.

⁶⁸ Safahat, 449-450

Minyatür: Murat Tokat

Ömürler geçti, sen yoksun, gel ey bir tânecik Mâbud!
Gel ey bir tânecik Gâib, gel ey bir tânecik Mevcud.

Alelâlde îman ona kâfi gelmemektedir:

Hayır, îmanla itmi'nanla dinmez rûhumun ye'si
Ne âfâk isterim sensiz, ne enfûs, tamtakır hepsi.

Elest Bezmi'ndeki "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (A'raf, 172) şeklindeki hitap, tasavvufta önemli bir tema olarak işlenir.⁶⁹ Bu hitap, mâşuk olan Allah'ın âşık durumundaki kula bir iltifâtı, Sevgili'nin sevene işveli bir bakışıdır. Bu bakış âşıkı kendinden geçirmeye, sarhoş etmeye yetip artar. Hattâ, bazıları o bakışın sarhoşluğunu hâlâ yaşar ve bu yüzden etraflarının farkında değildir.⁷⁰ Akif de o beraberlik ânının özlemi içindedir; o işveli, şehlâ bakışın sarhoşluğunu devam ettirmektedir:

Senin mecnûnunun, bir sensin ancak taptığım Leylâ
Ezelden sunduğun şehlâ-nigâhın mestiyim hâlâ.

Fakat bu öyle ulvî bir sarhoşluktur ki, onun mey'ine kanılmaz; içtikçe, susatır ve devâmî istenir. Şâirimiz de "Elest" toplantısındaki beraberlik hazrını tekrar yaşayabilmek için ilâhi aşk şarabından yarım kadehçik, hattâ bir damlacık bile olsa tekrar istemektedir⁷¹:

Gel ey sâki-i bakî, gel, Elest'in yâdı şâd olsun
Yarım paymâne sun bir cür'a sun, tek aynı meyden olsun
O lâhûtî şarâbın vahyi her zerremden inerken,
Bütün âheng-i hilkat bir zaman dinsin enînimden.

"SECDE"

"Secde" isimli şiirde de hemen hemen aynı duygular hâkimdir.⁷²

"Şühûdumdan cüdâdır, çok zaman var ki, îmânım" diyerek müşâhede-i ilâhî hasretiyle yanıp tutuştuğunu belirtir. Etrâfına bakınca görür ki, ilâhî cezbenin istilâsıyla, yerde ve gökte ne varsa çılgınlıklar içindedir:

Denizler, yükselir, seller döner, taşlar semâ eyler.

⁶⁹ Mesela Cüneyd-i Bağdadi'nin "Mişâk" nazariyesi, "Elest" hâdisesine dayanır. Bkz. Süleyman Ateş, *Cüneydi Bağdad Meseli Hayatı Eserleri Mektupları*, 88, İstanbul 1969.

⁷⁰ "Cânıma bir merhabâ kaldı ezelden çeşm-i yâr
Öyle mest oldum ki gayrın merhabâsın bilmedim."
Ahmet Paşa

⁷¹ Akif bu vadinin derinliklerine dalınca, bundan evvelki sayfalarda gördüğümüz, "Bu cihan boş, yalnız raki hak, bir de şarap / Kible tezgâh başı, meyhaneci oğlun mührab." (Safahat, 327) diyerek evvelce şiddetle tenkid ettiği sembollerin bir kısmını kullanmaktan çekinmiyor.

⁷² Bkz. *Safahat*, 453-454.

Atomlara varıncaya kadar, her şey ilâhî neşvenin sarhoşudur:

Bütün zerrâtı sun'un bir müebbed neşveden serhoş
Sağım serhoş, solum serhoş, ilâhî, ben ne yapsam boş.
Ömürlerdir, gözüm yollarda, hâlâ beklerim, hâlâ
Şühûd imkânı yok, coştukça hilkatten bu vâveylâ

Sarhoşluğun sonu, nihâyet sızıp kalmak, sükûn bulmak değil midir? Akif, Hak sarhoşu olan tabiattaki gecenin sükûnunu buna benzetir. Her şey, adetâ Mevlâ'da fânî olmuş ve durgunlaşmıştır. Fakat, bir türlü kanmak bilmeyen, sükûna eremeyen kendisidir:

Bu vahdet-zâra dün baktım: ne meyhâneydi cûşâcûş
Bugün rindânı gördüm: başka bir peymânenen bî-hûş
Bütün dünyâ serilmiş sunduğun vahdet şarâbından
Benim, mest olmayan meczûbun, Allah'im, benim meydan!

Her şey sustuğu için artık meydan kendisinindir. Rükûlarla, secdelerle, feryad ve figanlarla yalvarmakta, müşâhede ve vuslatı istemektedir. Yakarışını nâz ü niyazla şöyle bitirmektedir:

Kıyılmaz lâkin Allah'im, bu gaşyolmuş yatan vecde
Bırak "hilkat"le olsun varlığım yek-pâre bir secde.

"HİCRAN"

"Hicran", bu konuda inceleyeceğimiz dördüncü önemli şiidir.⁷³ Akif'in bu şiirini çok sevdiğini ve heyecanla okuduğunu biliyoruz.⁷⁴ Şöyle bir muhâvere ile başlar:

Bu bir mâbedse, çırpıplak yakışmaz, sonra gayet hoş
Gelen: Mâbud; ışık bul, yaygı bul, git başka yerden, koş!

Komşulardan kandil, seccâde gibi lüzumlu şeyler alınıp, misafir davet edilir, fakat nâfile:

Ne yanlışmış hesabım: hiç kapımdan geçmez oldun bak
İlâhî söktüm attım, işte hücrem şimdi çırpıplak:
Ne âfâkımda kandil, ne mihrâbımda seccâde.

Bu başlangıcın hayli sembolik olduğu görülüyor. Şâyân-ı şükrandır ki, bizzat Akif in ağzından bu şiirin bir yorumuna sâhibiz.

Görüleceği gibi, bu yorum tamâmen tasavvufî mâhiyettedir. Eşref Edip Akif'ten nakleder:

⁷³ Safahat, 451-452

⁷⁴ Eşref Edip, age, s. 165.

“Buradaki mâbed’den maksadım kalb. Yani gittim, o boş kalbi ilimle, irfanla süsledim. Çünkü oraya Mâbud girecekti.

Ne yanlışmış hesabım: Hiç kapımdan geçmez oldun bak.

Demek ki ben aldanmışım; orası ilimle, zâhirî şeylerle aydınlanmıyormuş, süslenmiyormuş. Sonra ne yapıyorum, gafletimden öyle hesap etmişim, onlar hep varlıkmış, onları hep atıyorum.”⁷⁵

Gerçekten tasavvufta kalb temizliğine büyük önem verilir, İnsan kalbi ilâhî hakikatleri aksettirmeye müsâit bir aynadır. Fakat onun mâsivâ kirlereinden arındırılması ve mârifet nûruyla süslenmesi gerekir. İnsan kalbi bir kap gibidir. Su ile dolu olduğu müddetçe, nasıl ki bir kabın içine hava giremezse, Allah’tan başka şeylerle meşgul olan kalbe de ilâhî mârifet giremez.⁷⁶ Akif’in de belirttiği şekilde, sâdece ilim kalbi aydınlatmaya kâfî değildir.

Sonuç olarak Mehmet Âkif’in pratik hayatı bakımından tasavvufla doğrudan ilgisi yoksa da tasavvuf kültürüyle iç içe olduğu görülür. Akılcı bir din zihniyetine sâhip olan ve tekke müslümanı olmaktan çok câmi müslümanı sayılan Mehmet Âkif, özellikle ömrünün son yıllarında dört değerli şiir yazmıştır ki bunlar, tamamiyle tasavvuf düşünce ve inanışıyla yüklüdür. Safahat’ın mısraları arasında da yer yer tasavvuf kavram ve motiflerine rastlanmaktadır.

⁷⁵ Aynı yer.

⁷⁶ Bkz. Gazali, *İhyâü Ulûmü’l-Dîn*, III, 12, Kahire 1967.

